

Fərqli ibadət şekillərinin bir neçə səbəbi var. Onlardan bəziləri ayə və hədislərin fərqli yorum və təvilləri ilə meydana gəlmişdir ki, namazda əl və ayaqların şekli, dəstəməzi pozan hallar və sair kimi məzhəb fərqliliyidir.

Bəziləri isə İslama girən xalqların dinin əsasları ilə örtüşən örf-adəti və buna paralel inkişaf edən dini həyat tərzindəki fərqliliklərdir. Misal olaraq hər xalqın təsəttür şekli və forması, Qurana və qibləyə hörmət anlayışı və sair hallar özünəməxsusdur və digərlərindən fərqlidir.

Qloballaşan dünyada fərqli ictihad və yorumlara görə fərqli məzhəb mənsublarının qaynaşması ilə yanaşı, örf-adətilə fərqli dini həyat tərzinə sahib xalqların nümayəndələri də qaynayıb qarışmağa başladı. Belə bir vəziyyətdə, bunu əshabelər arasındakı fərqliliklər kimi İslamın zənginliyi qəbul edərək “ **möminlər ancaq qardaşdirlar**”(1) ayəsi möhtəvasında qəbul edənlərlə yanaşı, cəhalet alətini nifaqla kökləmiş, “siz biz olun, siz olmayın” havası ilə cənnəti inhisarlaşdırıb, ancaq özünü yeganə doğru kimi qəbul edənlər də görünməyə başladı. Burada onu da qeyd edək ki, başqalarının həyat haqqına da müdaxilə etməyə çalışan bu düşüncə sahibləri, Quranın qəbul etmədiyi və onları

“(Ya Rəsulüm!) Şübhə siz ki, sənin firqə-firqə olub dinini parçalayanlarla heç bir əlaqən yoxdur. Onların işi Allaha qalmışdır. (Allah) sonra (qiyamətə) onlara nə etdiklərini bildirəcəkdir!”

(2) ayəsi ilə xəbərdarlıq etdiyi kəslərdir.

Qeyd edilən fərqliliklər əslində dinin əsaslarından deyil, təfərrüatından, yeni sünə, mübah və müstəhəb kimi işləyəne səvab, işləməyəne nə günah, nə də səvab olacaq əməllərdir. Saqqalın forması, biğın qısalıq dərəcəsi, təsəttür şekli, namazda ayaqların vəziyyəti, təsbəhin keyfiyyəti və sair kimi; Quranın xalqın örfünə buraxdığı əhkamları (3) olduğu halda və “ *kim gözə bir adət qoyarsa işləyənin səvabı qədrinə da səvab vardır*

” (4) hədisi və ya “

müsləmanların gözə gördüyü Allah qatında da gözəldir

”(5) hədisləri möhtəvasında əsli dində olan fərqli adətlərin meydana gəlməsi təbiidir. Ancaq öz xalqında olan fərqlilikləri dindən sayaraq digərlərini qəbul etməmək və müxtəlif ittihamlarla rədd etmək dar düşüncənin nəticəsidir.

Quran və hədislərin fərqli yorum və təvilində belə, bu hal mövcuddur ki, camaatla birgə cəm halda təsbəh və zikirlər buna misaldır. Qeyd edək ki, təsbəh bu və ya digər şəkildə hələ Həzrət Peyğəmbər (s.ə.s.) və əsabelər dövründə ikən tətbiq edilmiş, misallardan da görülecəyi kimi Allah Rəsulu buna hər hansı bir qadağan edici bir şey deməyib, əksinə onları öymüşdür ki,

sünnənin bu halı *təqriri sünnət* adlanır. Müslümdən gələn bir rəvayətdə deyilir ki, Həzrət Peyğəmbər (s.ə.s.) bir gün əsabələrdən bir qisminin cəm halda oturduqlarını gördü. Onlara:

- *Nə məqsədlə burda cəmləşib oturursunuz? Dedi. Onlar da;*

- *Biz İslam kimi bir din bəxş edənlə Allahı zikr etməklə ona həmd etməklə üçün oturduq.*- dedilər. Həzrət Peyğəmbər (s.ə.s.) onlara:

- *Sizi günahlandırdığımı zənn etməyin. Cəmləşmə gələcəkdir və sizlə Cəmləşən Allahın mələkləri qarşı sizin iftixar etdiyini xəbərlədi* ,- dedi. (6)

Səhabələr fərdi və ya cəm halda çəyirdəklərlə, çınqıl daşlarla və ya düyünlənmiş iplərlə təsbəh və zikr çəkirdilər ki, bəzi hədislərdə və Buxarinin əshabın həyatı ilə bağlı *Tarixu'l-Kəbir* kitabında bu haqda geniş məlumat verilmişdir.(7) Əshab xüsusilə xurma çəyirdəklərinin bir tərəfini ağardaraq ağ-qara çəyirdək düzəldər və bunlara "*mucəzzə*

" deyərdi. Əbu Hüeyrənin bir tas dolusu belə çəyirdəyi olduğu və təsbəh çəkərək zikrini tamamladığında cariyəsi onları təkrar tassa doldurduğu rəvayət edilir.(8) Həzrət Peyğəmbər (s.ə.s.) bir qadının təsbəhini çəyirdəklərlə saydığını görmüş, ona etiraz etmədən daha fəzilətli bir zikir yolu öyrətmişdir. Safiyyə (r.anha) belə rəvayət edir: "

Rəsulullah yanıma girdi. Qabağında təsbəh etdiyim dörd min xurma çəyirdəyi vardı. O:

- *Ey Hüeyyin qızı bunlar nədir?dedi . Mən,*

- *Onlarla təsbəh (zikr) edirəm. dedim. O da;*

- *Səninin yanında durandan onlardan daha çox təsbəh etdim,- buyurdu. Mən:*

- *Onu mənim də öyrət, ey Allahın Rəsulu,- dedim. O:*

- (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ) Sühbanəllah adədə mə xaləqa min şey`in/ *Allahı yaratdığı şeylərin sayı qədər təsbih edilir.*

Buyurdu

” (9)

Əsabələrdən Əbu Musa əl-Əşari Abdullah İbn Məsuda belə deyirdi: “Məsciddə halqa halında yığılıb hər birinin əlində çınqıl daşları olan və bir nəfərin “yüz təkbir” deyəndə digərlərinin də yüz təkbir gətirdiklərini gördüm. “Yüz dəfə Lə iləhə illallah” dediyini digərlərinin də o qədər yerinə yetirdiklərini, “yüz dəfə sühbanəllah” dediyini digərlərinin də lazım olanı etdiklərini gördüm. Ey Abdullah! Mən xeyirdən başqa bir şey görmədim. And olsun ki, o həqiqətən xeyirli bir işdir.” (10)

Müslim hədisində də görüldüyü kimi Peyğəmbər əleyhissalam cəm halda zikir və təsbehlə məşğul olan möminləri öymüşdür. Çünki bu, eyni zamanda Quranda 76 yerdə keçən “ **Allahı (çox) zikr edin**”

ayələrinin əməli cəhətidir. Müctəhid imamlar əslində namaz xaricindəki bu təsbehlərlə namaz arxasından yerinə yetirilən təsbeh və zikirlər arasında heç bir fərq görməmişdir. Çünki namaz təsbehlərinin namazın rükunlarına aidiyyəti olmayıb tamamilə Allahı zikirdən ibarət olması və yeganə fərqlinin 33 sayında qalmasıdır. Bu səbəblə Cəbrayıl əleyhissalamın belə xoşuna gələn bu adəti Həzrət Peyğəmbərin təqriri sünnəti hökmündə hesab edərək hər namazın arxasınca da tətbiq etmişdirlər. Nəticədə bu əməl səhabələr tərəfindən müxtəlif cür qarşılınsa da müctəhid imamlar dövründə sistemətik olaraq vaxt namazlarına da tətbiq edilmişdir.

1. Hucurat 49/10.
2. Ənam, 6/159.
3. Bax: Bəqərə 2/233-236; Nisa 4/6-26; Ənam 6/199; Talaq 65/7.
4. Müslüm, Elm 15/Zəkat 69; Əhməd ibn Hənbəl, 4/369.

5. Əhməd ibn Hənbəl, Müsnəd, 1/309.
6. Müslüm, Zikir 40; Tirmizi, Dəavat 6; Nəsai, Quzat 36.
7. Bax: Buxari, Tarixul-Kəbir, cild II, Kitabul-Kunə 44.
8. Əbu Davud, Nikah 50 - Sünən , 2/432 (2174).
9. Tirmizi, Dəavat 102-112; Əbu Davud, Vitr 24; Əhməd İbn Hənbəl, Müsnəd, I/252-258; Hakim, Müstədrək, I/547.
10. Darimi, Sünən, 1/79-80.